

Małgorzata Schulz

Postawy pro- i antyeuropejskie w Polsce i Austrii w latach 2015–2021

Na podstawie analizy tygodników
„Polityka” i „Der Spiegel”

Postawy pro- i antyeuropejskie w Polsce i Austrii w latach 2015–2021

Na podstawie analizy tygodników
„Polityka” i „Der Spiegel”

Studium politologiczno-socjologiczne

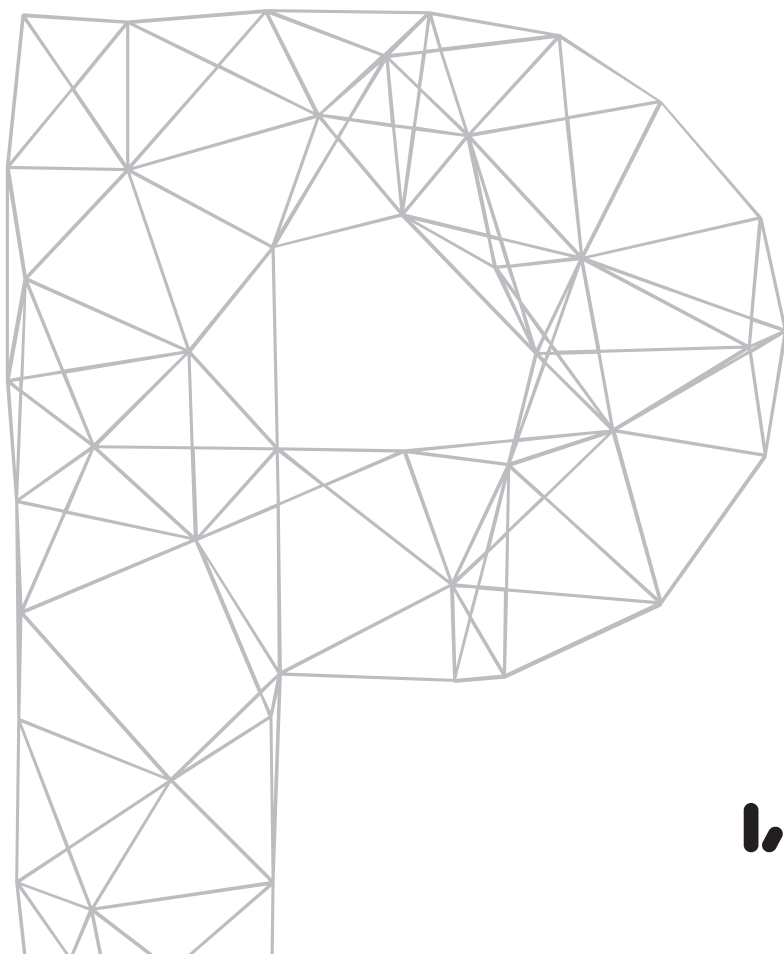
WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Małgorzata Schulz

Postawy pro- i antyeuropejskie w Polsce i Austrii w latach 2015–2021

Na podstawie analizy tygodników
„Polityka” i „Der Spiegel”

Studium politologiczno-socjologiczne

Małgorzata Schulz (ORCID: 0000-0003-3005-5769)
– Politechnika Warszawska, Filia w Płocku, Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych
09-400 Płock, ul. Łukasiewicza 17

RECENZENCI

Katarzyna Dojwa-Turczyńska, Andrzej Kansy

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbiał

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Joanna Misztal

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Katarzyna Woźniak

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Kochelski

Zdjęcia wykorzystane na okładce:
Freepik.com/paopano; Freepik.com/clauidiodiv; Freepik.com/Ruslan Batiuk;
Depositphotos.com/LiubovYashkir

© Copyright by Małgorzata Schulz, Łódź 2024
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

Publikacja opiniowana w trybie podwójnie ślepych recenzji
<https://doi.org/10.18778/8331-543-0>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11419.24.0.M
Ark. wyd. 12,0; ark. druk. 12,625

ISBN 978-83-8331-543-0
e-ISBN 978-83-8331-544-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
<http://www.wydawnictwo.uni.lodz.pl>
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp	9
-------	---

Rozdział 1

ZAGADNIENIA TEORETYCZNE	15
1.1. Partie polityczne i ich funkcja ideologiczno-programowa	16
1.2. Integracja europejska i europeizacja	24
1.3. Eurosceptycyzm	32
1.4. Konstruktywizm społeczny i jego zastosowanie do badań nad integracją europejską	44
Podsumowanie	56

Rozdział 2

POLSKA I AUSTRIACKA DROGA KU AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ I OBECNOŚĆ W UNII	59
2.1. Droga Polski do członkostwa w Unii Europejskiej	60
2.1.1. Okres przed podpisaniem Układu Europejskiego	60
2.1.2. Układ Europejski	62
2.1.3. Przygotowania do rozszerzenia Unii Europejskiej	63
2.2. Droga Austrii do członkostwa w Unii Europejskiej	71
2.2.1. Okres przed akcesją Austrii do Unii Europejskiej	72
2.2.2. Przystąpienie Austrii do Unii Europejskiej	74
2.2.3. Obecność Austrii w Unii Europejskiej	75
Podsumowanie	82

Rozdział 3

WPŁYW MEDIÓW NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ STOSUNKÓW SPOŁECZNYCH I POLITYCZNYCH	85
3.1. Komunikowanie masowe w ujęciu wybranych teorii klasycznych i współczesnych	86
3.2. Charakterystyka rynku medialnego w Austrii i w Polsce	96
3.2.1. Austriacki rynek medialny	98
3.2.2. Polski rynek medialny	104
Podsumowanie	109

Rozdział 4

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PRACY	111
4.1. Uzasadnienie wyboru problematyki pracy	112
4.2. Cel i podstawowe problemy badawcze	113
4.3. Hipotezy badawcze	114
4.4. Uzasadnienie stosowanych metod i technik badawczych	116
4.5. Analiza treści przekazów medialnych i jej zastosowanie w odniesieniu do prowadzonych badań	116

Rozdział 5

WYNIKI ANALIZY TREŚCI TYGODNIKÓW „DER SPIEGEL” I „POLITYKA” Z LAT 2005–2021	133
5.1. Analiza i interpretacja zawartości tygodnika „Der Spiegel”	134
5.1.1. Charakterystyka analizowanych artykułów na tle ówczesnych wydarzeń w Austrii	136
5.1.2. Kryzys migracyjny	137
5.1.3. Sebastian Kurz	142
5.1.4. Popularność partii prawicowych	147
5.1.5. Afera z Ibizy	148
5.1.6. Wprowadzenie opłat drogowych	150
5.1.7. Wybory prezydenckie	151
5.1.8. Zamach terrorystyczny w Wiedniu	152
5.1.9. Relacje Austrii z Turcją	153
5.1.10. Relacje Austrii z Rosją	155
5.1.11. Zakaz zakrywania twarzy	156

5.1.12. Kindergeld – zasiłki rodzinne	157
5.1.13. Rosyjskie wpływy w Austrii	158
5.1.14. Problem antysemityzmu oraz Islamgesetz – „prawo o islamie”	159
Podsumowanie	161
5.2. Analiza i interpretacja zawartości tygodnika „Polityka”	163
5.2.1. Charakterystyka analizowanych artykułów na tle ówczesnych wydarzeń w Polsce	164
5.2.2. Postawy proeuropejskie i antyeuropejskie	165
5.2.3. Reforma sądownictwa oraz Trybunał Konstytucyjny	166
5.2.4. Uchodźcy i nielegalni imigranci	168
5.2.5. Reforma mediów	169
5.2.6. Mniejszości seksualne oraz środowisko LGBT	171
5.2.7. Prawa kobiet	171
5.2.8. Ochrona środowiska	172
5.2.9. Ustawa inwigilacyjna	173
Podsumowanie	174
Wnioski końcowe i weryfikacja hipotez	175
Zakończenie	181
Bibliografia	185
„Der Spiegel”	197
„Polityka”	201

Wstęp

Problemy dotyczące przyszłości Unii Europejskiej stały się w ostatnich latach niezmiernie istotne, zwłaszcza w kontekście zmian politycznych i społecznych w całej Europie, w tym również w Polsce i w Austrii. Badanie postaw pro- i antyeuropejskich staje się kluczowym obszarem analizy, pozwalającym zrozumieć dynamikę społeczeństw europejskich w obliczu wyzwań politycznych, ekonomicznych i kulturowych. Wydaje się, że jeszcze nigdy Europejczycy nie mieli tylu wspólnych tematów, które łączyłyby poszczególne państwa. Wybory do Parlamentu Europejskiego, także te, które odbyły się 6 czerwca 2024 r., pokazały, że z każdą eurokampanią wydłuża się lista tematów wspólnych. Dziesięć lat temu spór dotyczył skutków kryzysu finansowego oraz zadłużeniowego strefy euro. Pięć lat temu, podobnie zresztą jak i obecnie, głównym tematem była polityka migracyjna. Ponadto teraz unijni wyborcy dyskutują o kosztach zielonej transformacji, bezpieczeństwie Europy oraz o rosnących wpływach skrajnej prawicy w europarlamencie. Przedstawione problemy są wspólne dla całej Unii Europejskiej, jednak już sposoby ich rozwiązania dzielą poszczególne państwa, przy czym coraz większe poparcie zyskują partie zaliczane do nurtu eurosceptyków.

Rozważania zawarte w niniejszej publikacji skupiają się na okresie od 2015 r. do 2021 r., koncentrując się na dwóch istotnych krajach: Polsce i Austrii, które – pomimo odmiennej historii i doświadczeń – mają wiele cech wspólnych. Poprzez analizę artykułów opublikowanych w tygodnikach „Polityka” w Polsce i „Der Spiegel” w Austrii staram się zinterpretować różnorodne postawy obywateli wobec idei wspólnej Europy.

Cezura czasowa, jaką obrałam na potrzeby tej analizy, nie jest przypadkowa. Rok 2015 to czas zmiany w rządzie polskim. Od 2015 r. Prawo i Sprawiedliwość ma największy klub parlamentarny w historii III RP (rekordową liczbę członków – 238 posłów i 65 senatorów – liczył w 2018 r., zaś najwięcej posłów – 240 – w 2019 r.), który stał się zapleczem rządów Beaty Szydło (2015–2017) i Mateusza Morawieckiego (od 2017 r.). W skład Rady Ministrów wraz z PiS weszła także partia Solidarna Polska i od 2021 r. Partia Republikańska. W latach 2015–2021 rząd współtworzyła także Polska Razem, w 2017 r. przekształcona w Porozumienie, po wyjściu którego z koalicji rządzącej rząd przybrał charakter mniejszościowy.

Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej w 2015 roku został kandydat PiS, Andrzej Duda, i funkcję tę pełni przez dwie kadencje.

Prawo i Sprawiedliwość należy do grupy Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy w Parlamencie Europejskim oraz do europejskiej partii politycznej Sojusz Europejskich Konserwatystów i Reformatorów.

Ideologia partii stanowi połączenie konserwatyzmu społecznego i narodowego, solidaryzmu, interwencjonizmu, chrześcijańskiej demokracji. Partia określana jest przez część komentatorów politycznych i mediów jako ugrupowanie populistyczne i eurosceptyczne, przy czym od początku opowiada się za członkostwem Polski w Unii Europejskiej i popiera rozszerzanie jej struktur, jednak uważa, że UE powinna być zreformowana. Politykę europejską PiS można określić jako konfederacyjną i popierającą Europę narodów.

Natomiast w Austrii w 2017 r. wybory wygrała chadecka ÖVP (Die neue Volkspartei – Austriacka Partia Ludowa), która należy do grupy Europejska Partia Ludowa w Parlamencie Europejskim. Do zwycięstwa tej partii przyczyniły się czynniki wewnętrzne – związane z metamorfozą samego ugrupowania – i nadzwyczajne uwarunkowania zewnętrzne. Władzę w ÖVP przejął minister spraw zagranicznych Sebastian Kurz i to jego przywództwo w dużym stopniu przelożyło się na wyborczy sukces partii. Udało mu się bowiem skonsolidować władzę w ÖVP oraz odświeżyć wizerunek chadecji dzięki zmianom personalnym, zaktualizowaniu programu oraz dynamicznej kampanii wyborczej. Sebastian Kurz wzmocnił swoje poparcie, wykorzystując negatywne nastroje społeczne związane z kryzysem migracyjnym. Przesunięcie ÖVP w prawo pozwoliło na przejęcie części wyborców FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs – Wolnościowa Partia Austrii), austriackiej nacjonalistyczno-konserwatywnej, eurosceptycznej partii politycznej. Z kolei forsując m.in. zakaz zakrywania twarzy przez kobiety muzułmańskie, S. Kurz starał się uwiarygodnić w debacie o asymilacji migrantów.

Lata 2015–2021, a w szczególności rok 2016, to także moment aktywizacji ruchów populistycznych. Po przeprowadzonym referendum w Wielkiej Brytanii, w którym ponad 51 proc. obywateli opowiedziało się za wyjściem ich kraju z Unii Europejskiej, inni populiści w Europie zintensyfikowali swoje działania. Holenderski szef antyunijnej i antyimigranckiej Partii Wolności Geert Wilders namawiał swoich rodaków do pójścia w ślady Wielkiej Brytanii. Francuska przywódczyni Frontu Narodowego Marine Le Pen gratulowała odwagi Brytyjczykom i zapowiadała, że po wygranych wyborach też doprowadzi do rozvodu z Unią. We Włoszech coraz większe poparcie zdobywał antysystemowy Ruch Pięciu Gwiazd. W Niemczech natomiast stale umacnia się pozycja skrajnie prawicowej partii Alternatywa dla Niemiec, której podstawą jest krytyka

proimigracyjnej polityki otwartych drzwi. W Austrii bardzo duże szanse na objęcie urzędu prezydenta miał Norbert Hofer, kandydat skrajnie prawicowej Austriackiej Partii Wolności.

Kluczowym celem mojego badania jest nie tylko zidentyfikowanie tendencji pro- i antyeuropejskich, lecz także zrozumienie głównych czynników kształtujących te postawy. W jaki sposób wydarzenia polityczne, społeczne i ekonomiczne wpływają na percepcję Unii Europejskiej? Jakie są główne narracje przewijające się w polskich i austriackich mediach w kontekście europejskich wydarzeń?

Poprzez analizę treści artykułów w wybranych tygodnikach pragnę ukazać złożoność postaw obywateli, rzucając jednocześnie światło na ewolucję tych postaw w dynamicznym kontekście lat 2015–2021. Moim celem jest przybliżenie czytelnikowi różnorodnych perspektyw, które kształtują dyskusję na temat Europy Środkowej, zarówno w Polsce, jak i w Austrii.

Na potrzeby badań poddałam analizie tygodnik „Polityka” i „Der Spiegel” z lat 2015–2021. Do analizy przekazów medialnych zastosowałam przede wszystkim metodę analizy treści w ujęciu George’a Gerbnera.

W rozdziale pierwszym przytaczam główne teorie i koncepcje, którymi kierowałam się w swoich późniejszych badaniach. Analizowałam podstawy teoretyczne, które stanowią wprowadzenie do specyfiki złożonych dynamik społeczno-politycznych. Rozważałam rolę partii politycznych jako kluczowych aktorów wpływających na kształtowanie postaw społeczeństwa. Zbadałam, w jaki sposób funkcje ideologiczno-programowe partii mogą wpływać na postrzeganie integracji europejskiej przez obywateli. Ponadto nakreśliłam koncepcję integracji europejskiej i zjawisko europeizacji, starając się ustalić, jak te procesy wpływają na tożsamość narodową i postawy społeczeństwa w Polsce i w Austrii.

W drugim rozdziale niniejszej publikacji skoncentrowałam się na analizie postaw partii politycznych w Polsce i w Austrii w kontekście integracji europejskiej. Badania koncentrują się na identyfikacji różnic i podobieństw w podejściu politycznych aktorów do kwestii europejskich. Poprzez analizę programów, stanowisk partyjnych i determinant kształtujących postawy, rozdział został ukierunkowany na zrozumienie ewolucji oraz kluczowych czynników wpływających na stanowiska partii wobec Unii Europejskiej. Porównanie Polski i Austrii umożliwia pełniejsze spojrzenie na złożoność dynamiki polityki europejskiej w obu krajach.

Rozdział trzeci poświęciłam roli mediów w kształtowaniu postaw pro- lub antyeuropejskich. Wielka popularność prasy, kina, radia i telewizji, a także jeszcze większa internetu, od dawna skłaniała do naukowej refleksji i badań

nad siłą wpływu i rolę mediów masowych w społeczeństwie. Ponieważ media zdobywały tak wielkie audytoria, nasuwało się pytanie o siłę ich oddziaływania i władzy nad opinią publiczną oraz moc kształtowania postaw i zachowań odbiorców. Jednak proste pytania, m.in. „Jaka jest skuteczność prasy, radia i telewizji?” lub „Jakie zmiany wywołały programy radiowe, telewizyjne oraz filmy wśród widzów?”, nie prowadziły do prostych odpowiedzi. Niemal w każdej epoce i kulturze ludzie zastanawiali się, jak to się dzieje, że ulegają wpływowi innych. Duża część tej refleksji skupiła się na wpływie środków masowego przekazu i władzy silnych jednostek: demagogów, polityków czy specjalistów od marketingu.

W rozdziale czwartym omówiłam założenia metodologiczne pracy. Uzasadniłam wybór problematyki, cel i podstawowe problemy badawcze, sformułowałam hipotezy oraz uzasadniłam stosowane metody i techniki badawcze. Na użytek mojej pracy zastosowałam socjologiczną metodę analizy treści przekazów medialnych G. Gerbnera, łączącą techniki ilościowe z jakościowymi¹. Ogólnie rzecz ujmując, metoda badania przekazów medialnych (*content analysis*), stosowana przede wszystkim w badaniach prasoznawczych, ale również w socjologicznych, w języku polskim nazywana jest analizą treści lub analizą zawartości, po niemiecku *Inhaltsanalyse* lub *Aussagenanalyse*, a po francusku *analyse du contenu*. Jako nazwy określonej metody badawczej zaczęto używać wyrażenia *content analysis* i jego odpowiedników w innych językach dopiero na początku lat 40. XX w.² W szerokim rozumieniu przez analizę zawartości przekazu rozumie się rozkładanie go na elementy prostsze lub wyodrębnienie jego cech, właściwości i elementów, a następnie klasyfikowanie ich zgodnie z przyjętym systemem kategorii.

Model analizy zawartości służący do badania zawartości przekazów masowych z perspektywy socjologicznej zaproponował wspomniany wyżej G. Gerbner. Analiza systemu komunikowania dokonuje zapisu instytucjonalnego zachowania w przekazach masowych dla dużych i heterogenicznych społeczności³. George Gerbner wyróżnia cztery podstawowe wymiary analizy, które dotyczą wymiaru istnienia (*Existens*), wymiaru priorytetów (*Priorities*), wymiaru wartości (*Values*) i wymiaru relacji (*Relationships*) zjawisk przedstawionych w przekazach masowych. Jednak, w zależności od celów badawczych, nie ma konieczności stosowania wszystkich wymiarów analizy.

¹ E. Nasalska, *Kierunki rozwoju analizy treści*, „Studia Socjologiczne” 1982, nr 3–4, s. 59.

² W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Ośrodek Badań Prasoznawczych, Kraków 1983, s. 29.

³ E. Nasalska, *op. cit.*

Na podstawie tej metody przeanalizowałam dwa opiniotwórcze tygodniki: w Polsce („Polityka”) i w Austrii („Der Spiegel”) z lat 2015–2021, starając się odpowiedzieć na pytanie, jakie postawy rządzących i społeczeństwa, pro- czy antyeuropejskie, są w nich przedstawiane. Na potrzeby badań korzystałam z archiwów internetowych wyżej wymienionych tygodników. W przypadku magazynu „Der Spiegel” korzystałam także z internetowych wydań „Spiegel Plus” i „Spiegel International”. Za jednostkę analizy przyjąłam artykuł o tematyce pro- lub antyeuropejskiej, a zastosowane przeze mnie wymiary analizy to wymiar istnienia i wymiar wartości. Kategorie analityczne tworzone były *post factum*.

W ostatnim, piątym rozdziale pracy zaprezentowałam wyniki analizy treści tygodników „Der Spiegel” i „Polityki” z lat 2015–2021. Stosując socjologiczną metodę analizy treści G. Gerbnera, poddałam analizie tygodnik „Der Spiegel” z lat 2015–2021. Szukałam odpowiedzi na pytanie: „Jakie postawy rządzących i postawy społeczeństwa – pro- czy antyeuropejskie – są w nim przedstawiane, oraz czy przeważają oceny pozytywne, negatywne czy treści o charakterze informacyjnym?”. Oprócz artykułów podejmujących tematykę europejską przeanalizowałam także wywiady z austriackimi i polskimi politykami, naukowcami oraz działaczami społecznymi. Analogicznej analizie poddałam tygodnik „Polityka” z lat 2015–2021.

Praca zawiera również wnioski końcowe, efekty weryfikacji przyjętych hipotez, zakończenie, bibliografię oraz załącznik zawierający wykaz analizowanych tekstów z tygodników „Der Spiegel” i „Polityka”.

Rozdział 1

ZAGADNIENIA TEORETYCZNE

1.1. Partie polityczne i ich funkcja ideologiczno-programowa

System polityczny to jedno z podstawowych pojęć we współczesnej politologii. Zostało wprowadzone przez amerykańskiego politologa Davida Eastona w pracy *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, opublikowanej w 1953 r., i stosunkowo szybko uległo popularyzacji¹. Zaproponowana przez D. Eastona koncepcja systemu politycznego była rozwijana w nauce amerykańskiej zarówno przez samego autora, jak i takich badaczy, jak Gabriel Almond, Talcott Parsons czy Robert Dahl i najczęściej jest określana jako systemowo-funkcjonalna lub strukturalno-funkcjonalna². Zgodnie z tym paradygmatem systemy polityczne to wyodrębnione w świecie społecznym struktury, pozostające w złożonych i zwrotnych relacjach z otoczeniem, w którym funkcjonują. Konstrukcja systemów politycznych jest trójelementowa i obejmuje wejścia do systemu (*inputs*). Składają się na nie pozyskiwane z otoczenia informacje oraz faktycznie zachodzące wydarzenia. Pierwsze to żądania (*demands*) zmuszające instytucje do działania, a drugie to poparcia (*supports*) zapewniające instytucjom niezbędne zasoby. Na otoczenie składają się obywatele, grupy i społeczność międzynarodowa. Kolejny element to przetwarzanie (*conversion*) wkładów do systemu w efekty (wytwory) przez zespoły instytucji. Ostatnim elementem są wyjścia z systemu (*outputs*), przez które przetworzone wkłady są przekazywane otoczeniu w postaci działań, decyzji i formalnych regulacji. Sprzężenie zwrotne polega na tym, że to, co trafia do otoczenia, wpływa na kształtowanie się żądań i poparcia, czyli ponownych wejść do systemu³.

W roku 1953 zarówno na skalę światową, jak i na kontynencie europejskim nie było gotowości do przeprowadzania dyskusji w obszarze nauk politycznych na temat systemu politycznego, ponieważ uwaga skoncentrowana była na odbudowie sytuacji politycznej po zakończeniu II wojny światowej.

¹ J. Knopek, *Europejskie systemy polityczne*, Difin, Warszawa 2016, s. 12.

² D. Sieklucki, *Wprowadzenie do analizy systemu politycznego państwa*, [w:] M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł (red.), *Systemy polityczne. Zagadnienia teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, s. 17.

³ *Ibidem*, s. 17–18.

Niemniej jednak z biegiem czasu nowe koncepcje zaczęły przenikać z Ameryki Północnej do Europy Zachodniej oraz innych regionów świata, które miały bliskie związki ze Stanami Zjednoczonymi. Już w latach 60. XX w. termin zaproponowany przez D. Eastona został uwzględniony w głównych publikacjach encyklopedycznych i słownikach Europy Zachodniej, a w następnej dekadzie znalazł swoje miejsce w środkowej i wschodniej części kontynentu europejskiego. W ten sposób pojęcie „system polityczny” szybko zyskało popularność, wywołując jednocześnie aktywną debatę na temat jego metodologii, interpretacji i definicji wśród badaczy. Największy wpływ na rozwój tego paradygmatu miały nauki społeczne, a zatem „system polityczny” stał się kluczowym przedmiotem badań w tej dziedzinie wiedzy. W szczególności politologia odegrała istotną rolę w badaniach nad systemem politycznym i może obecnie poszczycić się najważniejszym wkładem w rozumienie tej kategorii badawczej.

Obecnie w środowisku naukowym system polityczny jest szeroko rozpoznawany i nadal cieszy się dużą popularnością, co spowodowało, że istnieje ok. 200 różnych prób zrozumienia i zdefiniowania tego terminu. Koncepcja systemowo-funkcjonalna, której prekursorem był D. Easton, stała się fundamentalną podstawą badań w Ameryce Północnej, a następnie rozprzestrzeniła się na inne ośrodki badawcze. Ta teoria zakłada, że możemy mówić o systemie politycznym, gdy składa się on z co najmniej trzech strukturalnych elementów: wspólnoty, reżimu i instytucji. W tym kontekście politolodzy amerykańscy definiują system polityczny jako określoną strukturę instytucji i organizacji o charakterze politycznym i prawnym, w których zachodzą działania powszechnie uważane za istotne dla funkcjonowania systemu politycznego⁴. Ta koncepcja stała się podstawą dla wielu kolejnych badaczy, którzy również rozpatrywali system polityczny jako funkcjonalną strukturę.

Socjologiczny punkt widzenia jest reprezentowany przez koncepcję strukturalno-instytucjonalną, która identyfikuje system polityczny jako jedną z wielu składowych podsystemów społeczeństwa, równorzędnie z innymi, takimi jak ekonomiczny, kulturowy, religijny itd. Według tej perspektywy system społeczny jest postrzegany jako centralny i nadrzędny względem innych, które są wobec niego zależne. Według tej teorii to struktura społeczna jako pierwsza stanowiła źródło organizacyjnego życia jednostek, a z czasem dała początek innym systemom, w tym systemowi politycznemu. Zdaniem tych badaczy istnienie systemu politycznego wymaga określonych składników, takich jak ustalona struktura, normy

⁴ J. Knopek, *op. cit.*, s. 13.

polityczne i prawne oraz relacje o charakterze politycznym. Ta koncepcja stała się istotnym aspektem badań, głównie w obszarze socjologii⁵.

Koncepcja instytucjonalno-normatywna, która ma swoje źródło w dziedzinie prawa, zakłada, że system polityczny to zinstytucjonalizowana struktura normatywna, która podlega licznym regulacjom, wyłącznie w kompetencji władzy państwowej. Innymi słowy, aby móc mówić o istnieniu systemu politycznego, konieczne jest, aby w nim funkcjonowały trzy fundamentalne elementy: idee i wartości polityczne, organizacje i instytucje uczestniczące w życiu politycznym kraju, a także uregulowania normatywne, które nadają życie ideom i wartościom politycznym, jak również nadzorują działanie organizacji i instytucji o charakterze politycznym w spójny sposób⁶.

Jedna z najczęściej przywoływanych w literaturze polskiej definicji odnoszących się do systemu politycznego jest powiązana z osobą Konstantego A. Wojtaszczyka, który stwierdził, że: „System polityczny to ogół organów państwowych, partii politycznych oraz organizacji grup społecznych – formalnych i nieformalnych – uczestniczących w działaniach politycznych w ramach danego państwa oraz ogół generalnych zasad i norm, regulujących wzajemne stosunki między nimi”⁷.

Natomiast zdaniem J. Knopka system polityczny należy rozumieć jako pewien zespół zasad polityczno-ustrojowych, w sposób szczególnie określający relacje zachodzące między strukturą władzy a społeczeństwem obywatelskim przy udziale instytucji pośredniczących⁸. Tak sformułowana definicja opiera się na trzech elementach strukturalnych. Pierwszym jest społeczeństwo, które w warunkach europejskich ma charakter obywatelski. Instytucje pośredniczące to w szczególności ruchy społeczne, partie polityczne, grupy nacisku i interesu, lobby gospodarcze, przedstawicielstwa branżowe, organizacje i stowarzyszenia społeczno-kulturalne, kościoły i związki wyznaniowe itp. Struktura władzy w tak ujmowanym podejściu może mieć charakter lokalny, regionalny, państwowy i ponadnarodowy. Oznacza to, że tak pojmowany system polityczny jest dużo bardziej pojemną strukturą w porównaniu z tradycyjnymi definicjami⁹.

⁵ A. Heywood, *Klucz do politologii: najważniejsze ideologie, systemy, postaci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 37.

⁶ A. Łopatka, *Political sciences in Poland*, Polish Scientific Publ., Warszawa 1979, s. 206–213.

⁷ K.A. Wojtaszczyk, *Systemy polityczne*, [w:] B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002, s. 359–378.

⁸ J. Knopek, *Współczesne systemy polityczne w wypisach*, Instytut Nauk Politycznych Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2001, s. 43.

⁹ Idem, *Europejskie systemy...*, s. 15.

Podsumowując, z tych rozważań wynika, że system polityczny jest żywą strukturą, która codziennie staje w obliczu wyzwań, inicjatyw i sporów grupowych. Społeczeństwo obywatelskie zaangażowane w kwestie polityczne zazwyczaj komunikuje się z władzą poprzez instytucje reprezentujące je, szczególnie gdy konflikty przybierają charakter grupowy. Poza tym władza nawiązuje kontakt ze społeczeństwem, często korzystając z tych samych grup pośredniczących, aby łagodzić napięcia społeczne. W trudnych lub konfliktowych sytuacjach społeczeństwo może oddziaływać bezpośrednio na władzę, np. poprzez inicjatywy obywatelskie lub falę protestów grupowych, natomiast władza komunikuje się ze społeczeństwem za pośrednictwem referendum lub poprzez przemówienia dotyczące stanu państwa lub regionu, które są transmitowane przez publiczne media. W każdej z tych inicjatyw odgrywają rolę tradycje, idee, wartości i normy, a także opinia publiczna, media, ruchy społeczne i samorząd. Stopień ich wykorzystania zależy od znaczenia konkretnej kwestii dla każdej ze stron komunikacji.

Instytucje pełniące rolę mediatorów stały się kluczowym składnikiem wpływającym na tożsamość systemu politycznego. Odpowiadają one za utrzymanie właściwych relacji pomiędzy społeczeństwem a organami władzy. Ich powstanie i efektywna działalność odegrały istotną rolę w ustanowieniu takiej koncepcji systemu politycznego, jaką znamy obecnie.

Chociaż terytorium, społeczności ludzkie i władza istniały od czasów kształtowania się najstarszych europejskich państw, instytucje mediatorów rozwijały się wraz z ewoluującą strukturą społeczeństwa obywatelskiego. To dzięki temu zaczęły zachodzić zmiany w głównym centrum decyzyjnym. Jeśli władza zrozumiała nadchodzące zmiany strukturalne i stopniowo uwzględniła instytucje mediatorów w procesie rządzenia, to niektóre historyczne organy przetrwały do naszych czasów, jak to miało miejsce np. w Szwecji i w Wielkiej Brytanii.

Jeśli jednak władza nie zareagowała na te zmiany lub próbowała utrzymać istniejący porządek polityczny, co często prowadziło do konfrontacji militarnej z formami społecznego przedstawicielstwa, jej dalszy los był już z góry przesądzony. Sukces europejskich systemów politycznych był zatem zależny od działań partii politycznych i grup interesu.

Partie polityczne wpływają na system polityczny poprzez oddziaływanie na jego podsystemy i otoczenie. Ten obszar staje się niezależny od funkcjonującego reżimu państwowego. Wspólnie z innymi organizacjami społecznymi kształtują konkretne ramy instytucjonalne. Ich uczestnictwo w procesie politycznym pozwala na regulowanie relacji z władzą państwową oraz społeczeństwem, np. poprzez wprowadzanie ordynacji wyborczych czy inicjatyw bezpośrednich. Ponadto mają wpływ na kształtowanie systemów

partyjnych oraz odgrywają podobne role wobec innych grup społecznych lub powiązanych z nimi organizacji.

Najważniejsza rola partii politycznych przejawia się jednak w sferze komunikacyjnej, gdzie odgrywają znaczącą rolę w przekazywaniu postulatów politycznych między społeczeństwem a władzą, oraz w drugą stronę. Funkcjonalnie partie mogą legitymizować obecny system polityczny lub przyczynić się do jego delegitymizacji.

Warto podkreślić, że role przypisywane partiom politycznym były i są uwarunkowane przez istniejący reżim. Najszerzy zakres działań i wpływu osiągają one w systemach demokratycznych, które mają określony porządek prawny. Zdaniem M. Żmigrodzkiego i B. Dziemidok-Olszewskiej idea rządów partii we współczesnych demokratycznych reżimach europejskich oznacza w praktyce, że:

w ramach wspólnoty politycznej istnieje rywalizacyjny system partyjny, co jest konsekwencją zasady dopuszczającej swobodę tworzenia partii politycznych [...]; rywalizacyjny system partyjny instytucjonalizuje wolność politycznego wyboru dokonywanego w ramach społeczeństwa oraz prawo opozycji do proponowania alternatywnych rozwiązań; efektem rywalizacji partii jest to, że wygrywająca przejmuje całkowitą kontrolę nad procesem rządzenia (niekiedy w koalicji, choć idea rządów partii kładzie nacisk na formowanie rządów jednopartyjnych); w ten sposób wyłoniona władza państwowa posiada demokratyczną legitymację, partia bowiem realizuje w praktyce wolę suwerena wyrażoną w akcie wyborczym; władza państwowa odpowiedzialna jest przed społeczeństwem, gdyż została powierzona jednostkom zorganizowanym w partii zawdzięczające swoją pozycję wyborczej aprobacie; istnieje grupa polityków lojalnych wobec partii i odpowiedzialnych przed elektoratem, która odgrywa szczególną rolę w procesie społeczno-politycznym przetargów i negocjacji¹⁰.

Role te uzależnione będą od konkretnego systemu rządów, który ukształtował się na scenie politycznej, ponieważ partia ma inne cele w modelach parlamentarnych, a odmienne uwidaczniają się w semi- i quasi-prezydencjalizmie¹¹.

Zadania i funkcje powierzane partiom w europejskich systemach politycznych uzależnione są od cech ich organizacji i sposobu działania. Biorąc pod uwagę te kryteria, skuteczność działań, metody osiągania celów oraz zdolność przyciągania wysoko postawionych członków wpływających na władzę, będą zależne m.in. od historii powstania partii, jej struktury organizacyjnej, charakterystyki członkostwa, stopnia zaangażowania kandydatów, rozkładu kompetencji w ramach struktury partyjnej, rodzaju struktury bazowej, typu

¹⁰ M. Żmigrodzki, B. Dziemidok-Olszewska, *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 48.

¹¹ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 54.

kierownictwa partyjnego, procedury wyboru organów zarządzających oraz celów wyznaczonych przez te instytucje¹².

Partie polityczne są aktywne w przestrzeni społecznej, co zdeterminowane jest ich usytuowaniem na przecięciu dwóch systemów: politycznego i społecznego¹³. Poprzez to położenie partie polityczne uczestniczą w „szeroko rozumianym procesie komunikowania się elit politycznych z masowym odbiorcą”¹⁴. Jak zauważa Żmigrodzki, to właśnie istotność kwestii programowych odróżnia partie od innych organizacji. To, jakie funkcje pełnią partie polityczne, zależy w największym stopniu od ustroju, w którym funkcjonują¹⁵. W demokratycznych reżimach politycznych zajmują one centralną pozycję, a ponieważ są bytami o charakterze państwowym, to właśnie poziom państwowy wpływa na ich kształt programowy, a także determinuje strategię działania¹⁶. Sama klasyfikacja funkcji, jakie pełnią partie, jest trudna i wynika nie tylko ze złożoności tych funkcji, lecz także spowodowana jest bardzo rozległym obszarem, na którym partie działają i przez który kształtują rzeczywistość społeczno-polityczną¹⁷.

Działalność partii politycznych obejmuje różnorodne aspekty i ma różne cele. W literaturze z zakresu politologii spotykamy liczne próby teoretycznej klasyfikacji funkcji partii politycznych. Jedną z kluczowych funkcji, na której znaczenie zwracają uwagę wszyscy badacze, jest rola związana z formułowaniem i wyrażaniem postulatów o charakterze ideologicznym, a także z ich rozpowszechnianiem wśród potencjalnych wyborców. W programach i deklaracjach wyborczych partie wyrażają swoje stanowisko wobec aktualnej i przyszłej rzeczywistości oraz ustalają wizję społeczno-politycznego porządku, a następnie przekazują tę wizję za pomocą programów wyborczych i manifestów. W ten sposób partie stają się twórcami języka politycznego i kształtują debatę polityczną. Funkcje ekspresyjne polegają na adaptacji i absorpcji

¹² M. Gulczyński, A. Małkiewicz, *Wiedza o partiach i systemach partyjnych*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008, s. 95.

¹³ R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 59.

¹⁴ *Ibidem*, s. 60.

¹⁵ M. Żmigrodzki, *Pojęcie, geneza i badania partii politycznych*, [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 25.

¹⁶ A. Pacześniak, *Europeizacja partii politycznych i systemu partyjnego*, [w:] A. Pacześniak, R. Riedel (red.), *Europeizacja – mechanizmy, wymiary, efekty*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Oslo–Toruń–Wrocław 2010, s. 247.

¹⁷ W. Wojtasik, *Funkcje partii politycznych w Polsce po 1989 r.*, [w:] M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, *Polski system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 82.